

16. Лемківські народні пісні. Обробка для голосу в супроводі ф-но Б.Дрималика /Упоряд. І.Майчик. – К., 1970.
17. Зазначена праця. – С. 2.
18. Українські народні пісні в запису та обробці І.Майчика (Голос в супроводі ф-но). – К., 1980.
19. Будь здорова, землице. Українські народні пісні про еміграцію. /Упорядкування, вступна стаття і примітки С.Й.Грици. – К., 1991.
20. Антологія лемківської пісні / Упор. М.Байко. – Львів, 2005. – С. 3.
21. Саварин Т.В. Лемківські весільні обрядові пісні в міжетнічному контексті. Львівський національний університет ім. І. Франка. – Львів, 2003. – 190 арк. (Праця зберігається в ЦНБ ім. Вернадського – ДС 79827).
22. Див.:Фонди Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України. – Ф 14 – 5, од. зб. 4. – 65 арк.; Ф. 29 – 2, од. зб. 42. – 3 арк.; Ф 14–3, од. зб. 991. – 62 арк.; Ф 14–3, од. зб. 594; Ф 14–3, од. зб., 294; Ф 14–3, од. зб. 492/ II.; Ф 14–3, од. зб. 294 а; Ф 14–3, од. зб. 585; Ф 14–3, од. зб. 922; Ф 14–3, од. зб. 936. – 154 арк.; Ф 14–3, од. зб. 12 б – 176 арк.; Ф 14–3, од. зб. 1030. – 19 арк.; Ф 28–3, од. зб. 302.; Ф 28–3, од. зб. 303; Ф 28–3, од. зб. 404.

А н н о т а ц и я

Анализируются ключевые научные труды, которые посвящены изучению песенного фольклора лемковской этнографической группы Западной Украины.

Михайло Костюк

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ЕТНОГРАФІЇ НІМЕЦЬКОЇ МЕНШИНИ НА ВОЛИНІ

Приставаючи до аналізу джерел, що можуть стати основою для дослідження культури та побуту німців Волині, слід зазначити, що їх кількість досить незначна. Це обумовлено тим, що поява там німецьких колоністів була результатом останньої і найпізнішої хвилі німецької колонізації XIX ст. в межах Російської імперії. Історія їхнього перебування в цьому регіоні була у часовому проміжку часу менш тривалою, ніж в інших регіонах України чи Росії, і завершилася у досить складній міжнародній ситуації часів Другої світової війни, що значною мірою й обумовило інтерес до соціально-політичних та правових аспектів їхньої історії, але практично не сприяло дослідженням етнографічного характеру. Варто зауважити, що волинські німці не стали об'єктом етнографічних досліджень дореволюційних дослідників.

Що ж стосується міжвоєнного періоду, то тут мова може йти лише про невеликий пласт етнографічних джерел, які вдалося виявити автору даної статті ще в середині 90-х років минулого століття у Відділі рукописних фондів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАН України. Причому, цінність цих джерел у тому, що зібрані вони були в результаті цілеспрямованої фахової роботи відповідної науково-дослідної установи – Волинського краєзнавчого музею у Житомирі і особисто під керівництвом його директора, відомого українського етнографа В. Г. Кравченка. Саме він влітку 1926 р. розробив план і програму проведення етнографічної експедиції до однієї з найстаріших німецьких колоній на Волині Анети, Яруньського району, розташованої недалеко від Звягеля (нині Новограда-Волинського) [1]. З метою отримання максимально можливого результату до проведення комплексної польової етнографічної експедиції було залучено групу вчителів німецьких шкіл (близько 40 осіб), які у серпні 1926 р. проходили

курси перепідготовки у Звягелі. 28 серпня її результати були обговорені на конференції, а матеріали здані до музею. Згодом вони були опрацьовані та систематизовані В. Г. Кравченком і сьогодні зберігаються у відділі рукописних фондів ІМФЕ НАН України у під назвою “Колонія Анета[2]. Хотілося б зауважити, що ці матеріали є на сьогодні до певної міри унікальними і особливо цінними для вивчення етнографії волинських німців. Вони містять інформацію найрізноманітнішого характеру, що дає широкі уявлення про основні та додаткові господарські заняття колоністів, їхні ремесла і промисли, особливості житлових та господарських будівель, сімейного та громадського побуту, про народну творчість, народну медицину, про світоглядні уявлення і релігійні вірування та інше. Цінність зібраного матеріалу підкріплена замальовками, кресленнями і навіть кількома фотознімками.

Крім цього, деякі матеріали етнографічного характеру, що можуть служити джерелом до вивчення окремих аспектів культури та побуту волинських німців-колоністів зустрічаються і в матеріалах ще однієї польової експедиції, проведеної співробітниками етнографічного відділу та аспірантури етнографічної секції при Волинському краєзнавчому музеї під керівництвом того ж В. Г. Кравченка у липні 1929 р. до німецької колонії Стара Буда, Пулинського району. Зібрані нею матеріали також знаходяться у фондах рукописного відділу ІМФЕ під назвою “Німецький колгосп при колонії Стара Буда Пулинського району на Волині [3]. Окремі відомості етнографічного характеру зустрічаються і в описі Г.П.Ллюченка “Класове розшарування німецької колонії Анета, підготовленому у 1930 р. [4] та деяких інших матеріалах згаданого вище фонду. На жаль інших джерел етнографічного характеру, зібраних у ході польових етнографічних експедицій на Волині, поки що не виявлено.

А ось за межами України подібного роду джерельні матеріали є. Їх наявність обумовлена подіями сторічної давнини. В кінці XIX – на початку XX ст., а особливо у роки Столипінської аграрної реформи, частина волинських німців стала активно переселятись до східних регіонів Російської імперії, особливо Сибіру і Далекого Сходу. Слід зауважити, що у місцях нового поселення волинські колоністи намагались селитись неподалік, утворюючи таким чином компактні групи етнічно однорідних поселень. Міграція на Схід врятувала цих переселенців від багатьох драматичних, а то й трагічних подій, які довелося пережити тим німцям, що залишились на Волині. Натомість, компактне проживання на сибірських просторах, дозволило їм протягом багатьох десятиліть зберігати особливості матеріальної та духовної культури, принесеної з Волині, що й відрізняло їх від інших місцевих етнорегіональних німецьких груп. Саме ці особливості й були зафіксовані співробітниками історико-етнографічних експедицій Омського державного університету ім. Ф. М. Достоевського, що проводились у 1989, 1995, 2000 та 2002 роках у різних районах Омської області, зокрема, у Тарському, де компактно проживала значна кількість колишніх німецьких вихідців з Волині та їхніх нащадків. Зібрані матеріали зберігаються у фондах університетського музею [5]. Частина з них опрацьовані сибірськими науковцями і з їх результатами можна ознайомитись у відповідних публікаціях [6]. На жаль, українським дослідникам вони здебільшого невідомі.

Крім омських дослідників, цікаві джерела етнографічного характеру були виявлені й іркутськими етнографами та краєзнавцями у 90-х роках минулого століття. І стосуються вони досить своєрідної групи волинських німців, так званих “бузьких голендрів. До речі, їхніх етнографічних джерел в Україні на сьогоднішній день практично не існує.

Поява “бузьких голендрів у Сибірі пов’язана з періодом проведення Столипінської аграрної реформи в Російській імперії. Навесні 1912 р. на Піхтінську ділянку Балаганського

повіту Іркутської губернії (сьогодні Заларінського району Іркутської області) прибуло перших 200 переселенців-голендрів, більшість із яких були вихідцями з Волині, а менша частина із суміжних місцевостей Гродненської губернії. Саме вони й заснували три села Новіни, Замостече і Дагнік, які збереглися й до сьогоднішнього дня. Загалом тут згодом облаштувалось близько 40 сімей. Переселенці везли з собою все, що тільки могли взяти – від одягу до сільськогосподарських знарядь і ткацьких верстатів. А що не змогли взяти, намагалися відтворити на нових місцях за старими, домашніми зразками. Це стосувалося не лише знарядь праці і предметів побуту, але й використання на місцях нового поселення старих назв своїх поселень, збереженні старої системи взаємостосунків, норм громадського побуту, календарних і релігійних свят, сімейних звичаїв та обрядів. Весь цей уклад життя вони зберігали практично впродовж усього ХХ ст. Іркутські етнографи, що побували у поселеннях “бузьких голендрів у 90-х роках минулого століття були вражені побаченим. Так цілісно зберегти давні особливості матеріальної та духовної культури як вони, не змогла жодна інша етнічна група регіону. Явище було настільки оригінальним, що спричинило цілу низку експедиційних поїздок до цих поселень етнографів та музейних працівників Іркутської області, в результаті яких вдалося зібрати надзвичайно цінні етнографічні джерела, а також поповнити фонди місцевих музеїв, де переважно і зберігаються зібрані матеріали. У місцевій пресі, а також у наукових виданнях регіону з’явилася ціла низка публікацій, присвячених цьому унікальному етносоціальному явищу. Так, четвертий номер науково-популярного ілюстрованого журналу “Тальцы за 2004 р., засновником і видавцем якого є колектив однойменного архітектурно-етнографічного музею в Іркутську, практично повністю був присвячений “бузьким голендрам. Деякі його статті були побудовані виключно на аналізі нововиявлених і опрацьованих етнографічних джерел [7]. Публікації про “бузьких голендрів у Сибірі з’явилися навіть у Німеччині та Голландії.

Хотілося б додати, що іркутські дослідники мають суттєву перевагу у вивченні згаданої вище етнічної групи. Пов’язана вона з тим, що мешканці голендерських поселень не прагнуть покинути місця свого нинішнього проживання, чого не можна сказати про німців Омської області, більшість з яких протягом останніх 10–15 років емігрували до Німеччини. Таким чином можливості польових досліджень для іркутських етнографів залишаються сталими, тоді як джерельна база для омських науковців поступово зникає.

Загалом сибірська етнографічна наукова школа зуміла зробити досить важливу роботу, виявивши і зібравши досить цінні етнографічні джерела, що стосуються тих волинських німців, які свого часу переселилися до Сибіру. Значною мірою вони заповнюють відсутність достатньої кількості таких джерел в Україні. Робота над їх науковим аналізом продовжується науковцями регіону і сьогодні.

Говорячи про етнографічні джерела німецьких колоністів Волині, не можна обминути увагою і фонди музейних установ регіону. Аналіз цієї групи джерельних матеріалів дає підстави із прикрістю констатувати той факт, що експозиції та фондосховища обласних краєзнавчих музеїв Житомира, Рівного та Луцька мають нечисельні, безсистемні, практично поодинокі, експонати, які вузько і фрагментарно відображають матеріальну культуру та побут волинських німців. Хоча потенційні можливості для створення цікавих, різнопланових експозицій були, і не лише в повоєнне десятиліття, але й пізніше. Адже, виселяючись з Волині, колоністи практично все своє майно залишали у покинутих садибах, дарували або за безцінь продавали місцевим жителям – сусідам-українцям. З часом знаряддя праці і предмети побуту, виготовлені ними замінювались новими або виходили з ужитку і, звичайно, за умови відповідної роботи музейних установ могли б зайняти місце в

експозиціях та запасниках, значно збагативши та урізноманітвивши їх. Однак, з певних причин така робота вчасно не була проведена і на сьогодні цей пласт матеріальних пам'яток колишніх німців-колоністів втрачений назавжди. Причому, це стосується не лише матеріальної культури та побуту колишніх німецьких, але й чеських колоністів, що теж компактно проживали на Волині у міжвоєнний період.

Єдина музейна установа, яка сьогодні максимально можливо відображає матеріальну культуру та побут волинських німців, на жаль, знаходиться за межами України – у Німеччині. Мова йде про музей волинських німців у невеличкому селі Лінстов, що знаходиться за 50–60 км від балтійського побережжя, поряд з автострадою Берлін – Росток, на території федеральної землі Мекленбург – Передня Померанія [8].

Саме тут у 1945 р., подалі від фронту, поселилось 73 сім'ї колишніх волинських поселенців. Архітектура їхніх житлових та господарських споруд, як і матеріальна культура та побут певний час були такими ж, як і в часи проживання на Волині. Незабаром отримали землю, конфісковану владою у місцевого поміщика, і зайнялись споконвічною селянською працею. Але у 1953 р. в НДР почалась колективізація і землю у колишніх німців-волинян відібрали. Багато хто із них після цього покинув Лінстов, виїхавши в інші регіони Німеччини, а то й в інші країни. До кінця 80-х років у селі практично не залишилось нікого з волинських німців. Саме з цього часу і починається історія згаданого вище музею.

У 1989 р. місцевий бургомістр Йоганес Хербст (він, до речі, родом не з Лінстова і ніякого відношення до німців-колоністів з Волині не має), дізнавшись, що будинки колишніх волинських переселенців зведені їхніми ж руками, вирішив зробити все можливе, аби зберегти хоча б один із них для історії і тим самим увіковічнити пам'ять про репатріантів. Незабаром був розроблений проект реконструкції будинку та господарських будівель. Органи федеральної влади підтримали його і виділили необхідну фінансову субсидію. У 1991 р. під безпосереднім керівництвом молодого інженера-будівельника Люції Діркс почались будівельно-відновлювальні роботи. Незважаючи на деякі проблеми і труднощі за два роки кропіткої праці музей був створений і в 1993 р. відбулося його відкриття.

Музейний комплекс у Лінстові займає досить велику земельну ділянку. Ще здалеку на флагштоці видніється білий прапор із зображенням давнього герба Волинської землі. Відразу ж за входною хвірткою встановлена дерев'яна вивіска з назвою музею та короткою інформацією про історію його створення. Закінчується вона такими словами: "На пам'ять про всіх волинян та їхню тяжку долю".

Далі розташовується житловий будинок, поряд із ним під накриттям – велика кам'яна піч для випічки хліба (до речі, діюча), далі – колодязь-журавель, льох, майстерня та ще кілька підсобних приміщень. На території музею виставлені також різноманітні сільськогосподарські машини, знаряддя та механізми, що використовувались колишніми волинськими поселенцями у процесі сільськогосподарського виробництва. Всюди чисто і затишно, ростуть дерева, між будівлями зеленіє густий трав'янистий килим, перед хатою – невеличкий квітник.

Житловий будинок є центром музейного комплексу. Він являє собою типово житло німців-колоністів Волині. Побудований з дерева "в зруб", накритий солом'яно. Складається з чотирьох кімнат та коридору. У кімнатах, на кухні і в спальні відтворено інтер'єр колоністського будинку, характерний для 20-50-х років ХХ ст. У спальні можна побачити дерев'яне ліжко, шафу для одягу, колиску, швейну машинку, прядку, газову лампу, підсвічник, дитячі іграшки, миску та глечик для вмивання, домоткані килимки на підлозі,

на стінах – вишиті на полотні короткі вислови з Біблії та багато іншого. У двох сусідніх кімнатах не лише різні предмети хатнього побуту колоністів, але й кілька фотостендів, що висвітлюють різні сторони їхнього культурного та господарського життя. Тут же можна придбати книги про історію волинських німців, буклети музею, іншу друквану продукцію, різні сувеніри.

В коридорі та на просторому горіщі зібрано велику кількість різноманітних експонатів, які більшою чи меншою мірою відображають майже всі сторони господарського життя та повсякденного побуту німців-волинян: столярні, бондарні, гончарні та плетені вироби, знаряддя обробітку ґрунту, збирання та обмолоту зернових, ручні млинки, крупорушки, м'ясорубки, сепаратори й точильні круги, кінська збруя і упряж, домашні візки та багато іншого.

Слід відзначити, що з кожним роком музей розширяється і, перш за все, завдяки підтримці місцевої влади району Гюстров, уряду федеральної землі Мекленбург – Передня Померанія та ряду громадських культурних організацій. Наприклад, у минулому році була споруджена клуня. Експозиції музею постійно поповнюються новими експонатами, які передають на зберігання колишні волинські поселенці. За характером представлених матеріалів музей у Лінстові можна вважати етнографічним. Єдиним негативним моментом у діяльності музею є те, що він постійно працює лише на громадських засадах і не має в штаті жодного постійного кваліфікованого музейного фахівця. Тому говорити про фаховий підхід до створення експозицій, підстав немає. Відсутні й каталоги та описи експонатів. Хоча проєкт реорганізації музею в науково-дослідну музейну установу існує, але через брак фінансів поки що не втілений у життя.

Інформація про існування унікальної музейної установи в Лінстові швидко поширилась по всій Німеччині та за її межами. Його вже відвідали тисячі людей. Відчувши такий інтерес, співробітники музею спробували зробити його своєрідним культурним центром німців Волині, у якому б вони могли періодично зустрічатись. І згодом виникла прекрасна традиція: щороку у першу суботу вересня тут збираються на свої традиційні зустрічі-фестивалі волинські німці не тільки з різних куточків Німеччини, але й з інших країн. Причому, з кожним роком кількість учасників цих зустрічей постійно зростає. Приїжджають цілими сім'ями, разом з дітьми і внуками. Цього дня вони мають можливість зустріти своїх знайомих, друзів, односельчан, поділитись новинами і спогадами про минуле, поспілкуватися, послухати і заспівати старих пісень, привезених з Волині. А господарі – організатори фестивалю, пригощають своїх гостей смачним червоним українським борщем, запашними пирогами з маком та іншими традиційними українськими та німецькими стравами. Напередодні ж зустрічі у справжній колоністській печі за давнім волинським рецептом місцеві сільські господині печуть хліб. Виходить він смачним і духм'яним. Кожен з приїжджих обов'язково хоче ним не лише поласувати, але й привезти додому бодай одну хлібину, щоб пригостити рідних і знайомих. Для цього в музеї заготовлені й спеціальні пакувальні мішечки, на яких є коротка довідка про музей і малюнки печі та хати. Завжди цього дня в музеї багатолюдно і гамірно, панує пожвавлення, у всіх чудовий і піднесений настрій. Адже зустрічаються земляки.

І на завершення хотілося б звернути увагу ще на один вид джерел. Мова йде про велику кількість фотознімків, вміщених у німецькомовних монографіях, статтях, календарях та інших публікаціях, що видавались у міжвоєнний період в Німеччині та Польщі. Це стосується також тих видань, що побачили світ вже у роки Другої світової війни і були присвячені темі переселення німців Західної Волині взимку 1939–1940 рр. на територію окупованої Німеччиною Польщі у район Вартегау. Вони заслужено можуть

виконувати роль різновиду етнографічних джерел і послужити сучасним дослідникам. Адже вони зафіксували інформацію найрізноманітнішого характеру, що дає можливості наукового аналізу господарських занять колоністів, їхніх знарядь праці та предметів побуту, садиб, житлових та господарських споруд, транспортних засобів, елементів національного вбрання, антропологічних особливостей колоністів та багато іншого. І хоча вони не завжди якісні, при застосуванні сучасних комп'ютерних технологій реставрації, ці фото можна успішно використовувати і для науково-дослідної роботи, і для ілюстрації нинішніх публікацій.

На жаль, фотоджерела міжвоєнного періоду не використовуються сучасними українськими дослідниками з причини того, що переважна більшість із них в Україні відсутня і практично невідома науковцям. Це повною мірою відноситься і до інших видів джерел, які стосуються етнографії волинських німців, але знаходяться за межами України.

Завершуючи наш стислий огляд, хотілося б зазначити, що джерельна база етнографії волинських німців досить вузька, а значна її частина знаходиться за межами України. Це є досить вагомою причиною, яка не дозволяє нинішнім українським науковцям здійснити комплексне і повноцінне етнологічне дослідження цієї етнорегіональної групи, яка залишила помітний слід в історії України.

Загалом видається за доцільне зауважити також, що для об'єктивного висвітлення того розмаїтого етнокультурного середовища, яке було характерним для українських земель у XVIII – XX ст. і в якому розвивався український етнос, одним із важливих завдань для сучасних вітчизняних етнологів є пошук можливостей для опрацювання тих етнографічних джерел, що знаходяться за межами України, і висвітлення їх результатів у науковій літературі.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Відділ рукописних фондів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАН України (далі ІМФЕ). – Ф.15–2/102
2. Відділ рукописних фондів ІМФЕ. – Ф.1–4/347
3. Відділ рукописних фондів ІМФЕ. – Ф.16/39.
4. Відділ рукописних фондів ІМФЕ. – Ф.1–4/317.
5. Музей археологии и этнографии Омского государственного университета им. Ф.М.Достоевского. – Ф. I. – Д. 173-1, 179-5, 151-1, 157-2 и др.
6. Смирнова Т.Б. Немцы Сибири: этнические процессы и этнокультурное взаимодействие. – Новосибирск, 2003; Ї ж. История немецких населенных пунктов Тарского района Омской области // Сибирская деревня: история, современное состояние, перспективы развития: Материалы VII международ. науч.-практ. конф. – Омск, 2008. – Ч. I. – С. 79–82; Ї ж. Сравнительная характеристика групп немецкого населения Алтайского края и Омской области // Этнография Алтая и сопредельных территорий: Материалы международ. науч.-практ. конф. – Вып. 6. / Под ред. М.А.Демина, Т.К.Щегловой. – Барнаул, 2005. – С. 57–59; Ї ж. Материальная культура российских немцев Западной Сибири: традиции, трансформации и современное состояние // Вестник Новосибирского государственного университета. – Серия: история, филология. – 2006. – Т. 5, вып. 3: Археология и этнография. – С. 118–123; Рублевская С.А. Календарная обрядность немцев Западной Сибири конца XIX – XX вв. – М., 2000; Рублевская С.А., Смирнова Т.Б. Традиционная обрядность немцев Сибири. – Омск, 1998.
7. Басина Л.Г. “Холендерские дома в Сибири: архитектурный анализ. – Тальцы. – 2004. – №4 (23). – С.47–55.
8. Костюк М.П. Музей волинських німців у Лінстові // Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею. Випуск IV. – Рівне, 2006. – С.69–71; Його ж. Юбілей

музея волинских немцев в Линстове // Российские немцы: Научно-информационный бюллетень. – М., 2003. – №4. – С.18–19.

А н н о т а ц и я

Анализируются источники, которые освещают историю жизни и быта немецкой национальной меншины на Волини на протяжении XIX–XX в.

Файна Рябчикова

**ДІЯЛЬНІСТЬ В. Г. КРАВЧЕНКА У СПРАВІ ЗАСНУВАННЯ
НОВИХ МУЗЕЙНИХ ЗАКЛАДІВ НА ВОЛИНІ**

Позитивною тенденцією у розвитку сучасного українського музейництва є нарощування інноваційних тенденцій, реагування на нові вимоги суспільства. Однак такі процеси вимагають й застереження щодо сліпого наслідування, бездумного перейняття “передового досвіду” інших країн. Погоджуючись з висновком дослідниці А. Погорелової про те, що масштабне освоєння музеями сучасних досягнень і підходів можливе лише на основі стратегічних, довготривалих цілей і потребує здійснення цілісної культурної політики держави [13, с. 3], вважаємо необхідним додати ще одну важливу складову цього процесу: збереження (а часом й відновлення) національного підґрунтя, звернення до часом забутих практик у музейній діяльності. З огляду на це актуалізується вивчення історії музейної справи в Україні загалом, досвіду функціонування окремих музеїв зокрема.

Історія українського етнографічного музейництва багата на приклади самозреченої праці, цілковитої духовної відданості музейній справі. Показовою щодо цього є діяльність етнографів та істориків-музеєзнавців Д. Яворницького, М. Сумцова, В. Бабенка, М. Біляшівського, Д. Щербаківського, І. Свенціцького та ін. Особливе місце у розвитку етнографічного музейництва на Волині посідає Василь Григорович Кравченко, який, володіючи неабияким практичним досвідом у царині народознавства, вдавався й до розробки теоретичних засад музейної та етнографічної діяльності. Результатами цієї роботи стали численні етнографічні програми [2, с. 96], наукові розвідки у справі техніки та методики краєзнавчої роботи [15; 16], а також розробка наукових принципів етнографічного музейництва [21].

Саме дослідженню діяльності В. Г. Кравченка щодо визначення та обґрунтування основ і напрямків роботи в музеї, а також його практики започаткування нових музейних закладів присвячена запропонована стаття. Автор поставила собі завдання з'ясувати розроблені вченим-етнографом теоретичні засади функціонування музейних закладів; проаналізувати складену ним „Програму по улаштуванню етнографічного музею”; висвітлити роботу В. Г. Кравченка у справі залучення широких кіл інтелігенції до музейної діяльності.

Діяльність завідувача етнографічного відділу Волинського науково-дослідного музею В. Г. Кравченка частково висвітлена у працях Скрипник Г. А. [24], Дмитренко А. А. [5], Костриці М. Ю. [7], Лашука Ю. [9], Гарбузової Л. Г. [3; 4], Білоуса П. В. [1], Ланчука Н. В. [8], Скрипки В. [23], Маньковської Р. В. [11], Лободи Т. М. [10] Названі вчені досліджували значно ширшу проблематику, тому зверталися до питання діяльності В. Г. Кравченка по заснуванню музейних закладів лише побіжно.

На початку 20-х рр. XX ст., після завершення війни та переходу до мирного будівництва перед музейними установами України постала проблема розробки наукової